

ELS NOMS DELS CARRERS DE LA VILA DE SANT SADURNÍ D'ANOIA

**GLÒRIA ROIG I FORÉS
CARME BALLESTA I SENABRE**

Aquest treball pretén ser un recull dels carrers de la vila de Sant Sadurní d'Anoia, que per raons pràctiques hem agrupat per ordre alfabètic.

A través d'aquest recull intentarem fer un breu recorregut històric, sobretot pels carrers que han configurat la història de la vila i, especialment, per aquells que porten el nom dels nostres personatges locals, els quals, per raons diverses, han marcat el passat i el present del municipi. Així mateix, i donat que els noms de l'actualitat no corresponen moltes vegades amb els del seu origen, l'estudi de cada carrer es compondrà, si s'escau, d'una petita memòria sobre el que representa el seu nom i sobre la provinença d'aquest, a més d'una correlació de tots els noms anteriors.

ELS NOMS DELS CARRERS DE LA VILA DE SANT SADURNÍ D'ANOIA

INTRODUCCIÓ

En la present comunicació no pretenem fer un estudi gaire extens, però sí ajustat en tot moment a la informació que ens han proporcionat les fonts consultades, sobretot l'Arxiu Històric Municipal, la qual hem procurat interpretar amb fidelitat i rigor.

Per tant, no es tracta d'un estudi històric, sinó d'un recull de tot allò que hem trobat al nostre abast, la qual cosa no significa que en un futur no s'hi pugui aprofundir amb més detall. Potser fóra una bona aventura.

També veurem que la majoria de noms de determinades zones, sobretot les agrupades en urbanitzacions, tenen un fort lligam significatiu, cosa que no podem pas dir d'alguns dels carrers que configuren el nucli històric del municipi.

Així doncs, i segons aquestes dades, podem establir la divisió següent:

ZONA HABITATGES CODORNIU: la majoria de carrers tenen el nom de metges de la vila.

ZONA HABITATGES VILARNAU: noms que fan referència a plantes i flors de la nostra zona, o sigui, a la flora mediterrània.

ZONA ESGLÉSIA: tot i que no es tracta de cap urbanització, la majoria de carrers fan referència a elements i personatges relacionats amb l'església al voltant de la qual es troben ubicats.

ZONA POLÍGON CASETES D'EN MIR: topònims relacionats amb la vinya i el vi.

ZONA EIXAMPLE: abans de l'any 1979, els carrers d'aquesta zona tenien noms de lletres de l'alfabet. Però a partir d'aquest any, se'ls va donar noms diferents i definitius, tots referits a topònims dels Països Catalans, tal com van ser anomenats els carrers de l'Eixample de la ciutat veïna de Barcelona.

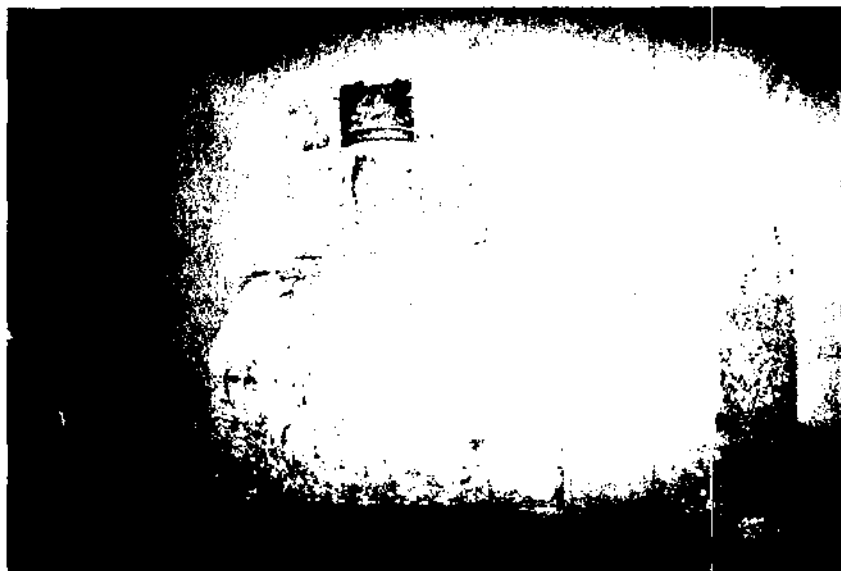
Finalment, i com a annex, hi trobareu quatre plànols significatius que ens il·lustraran el creixement urbà de la vila, i també fotografies sobre curiositats d'algunes façanes que, per raons diverses, han esdevingut testimonis del nostre passat.

NOMENCLÀTOR⁽¹⁾

A

PLAÇA DE L'AJUNTAMENT: situada al centre del municipi. Popularment coneguda com a *plaça de la Vila*. La primera referència que en tenim és la que li dóna com a nom *plaça de l'Om*, tot i que mai tampoc no l'hem trobada documentada així. Segons el nostre historiador local Ramon Bosch de Noya, hi ha raons sobrades per creure que l'actual plaça de l'Ajuntament és l'anomenada plaça de l'Om, on el 1673 s'aixecà la casa del comú en la qual tingueren lloc les primeres reunions de prohoms o caps de casa. La raó per la qual se l'anomenà així tindria el seu origen en l'existència bastant probable d'un frondós om enmig de la plaça que li donaria el nom. Posteriorment, el 1863 i el 1869 la trobem documentada com a *plaza de la Constitución* i *plaça de la Constitució* respectivament. I el 1873, durant la Primera República, se l'anomenà *plaza de la República Democràtica Federal*. Més endavant, el 1930, durant la República, se l'anomenà *plaça de la República*. I més tard,

(1) El signe * correspon a carrers que tenen noms de personatges locals, la majoria relacionats amb la història de la vila.

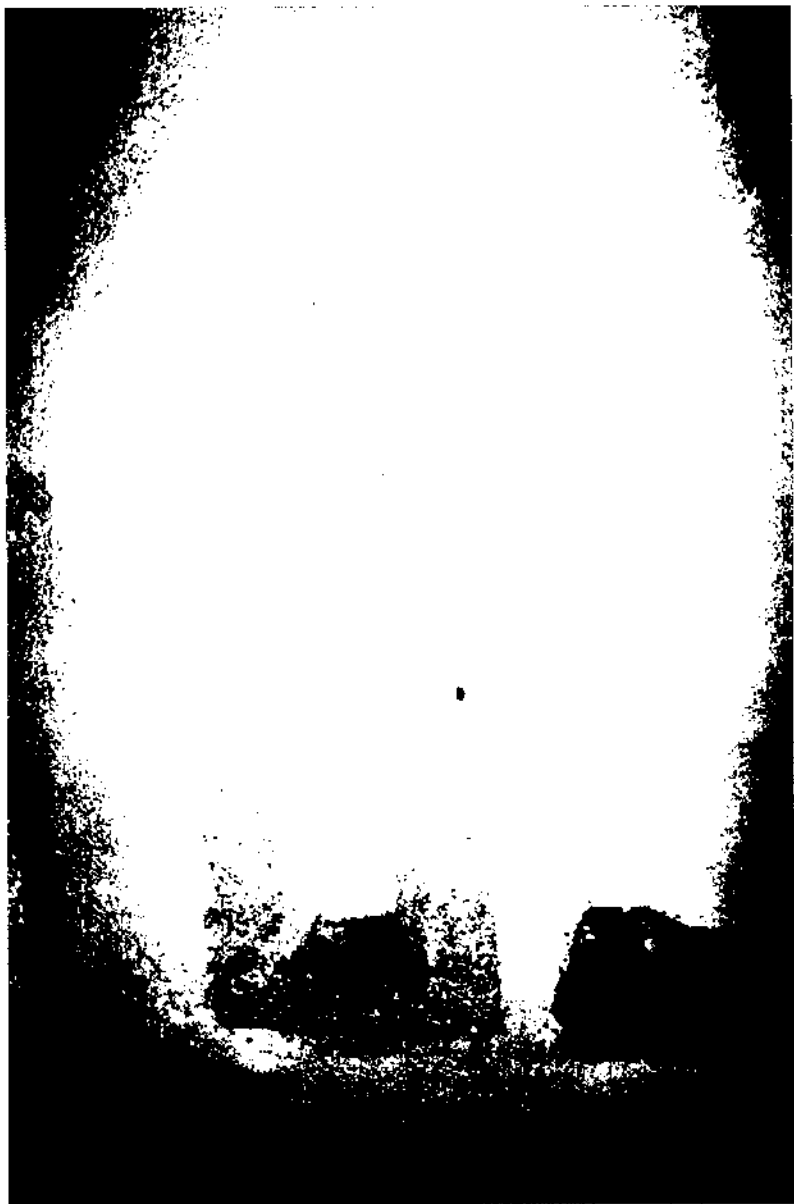
Antic escut de la vila. Esculpit en una peça de pedra que es trobava encastada sobre la porta principal de la Casa de la Vila, amb les quatre barres catalanes, ornamentades a la part superior amb una corona i amb la inscripció de l'any 1673 a la dreta. A l'esquerra de les quatre barres hi ha el senyal d'una creu amb el nom de Jesús abreujat i, a sota, els noms de Jesús i Maria. Actualment es troba encastat en una de les parets de la caixa d'escala de l'actual Casa de la Vila.

durant el franquisme, se li canvià el nom pel de *plaza del Generalísimo Franco*, d'acord amb la tendència de magnificar els personatges de la Guerra Civil. Amb la reinstauració de la democràcia se li donà el nom que té actualment, o sigui, *plaça de l'Ajuntament*.

En aquesta plaça, tots els dijous s'hi celebra el mercat setmanal, el qual sabem que ja hi tenia lloc l'any 1869, segons ens comenta Josep Paradedà en la seva geografia local. Segons P. Torelló, al s. XV ja n'hi havia.

CARRER D'ALACANT: situat a l'eixample del municipi. Nom d'una de les ciutats del País Valencià.

CARRER D'ANDORRA: situat a l'eixample del municipi. Nom del Principat que té el mateix nom, situat entre la frontera franco-espanyola.

Lluerna de l'antiga presó que servia per il·luminar-la. Actualment es troba encastada al costat de l'antic escut de la Casa de la Vila, a la paret de la caixa d'escala de l'actual Ajuntament.

CARRER D'ANSELM CLAVÉ: situat al centre de la vila. Josep Anselm Clavé i Camps (Barcelona 1824 -1874). Músic, poeta i polític. Projectà de sostreure els obrers de l'ambient miserable de les tavernes on se solien reunir i unir-los en societats corals, la qual cosa l'encoratjà a organitzar, el 1845, una agrupació coral que va donar origen als coneguts Cors de Clavé. Aquest carrer, ja el trobem documentat l'any 1898 com a *calle del Norte*, nom que es manté durant el franquisme. Actualment, a la plaça Pau Casals hi ha un monument dedicat a Anselm Clavé, obra de l'artista local Jaume Ventura i Sala. A Sant Sadurn hi ha una agrupació, l'Agrupació Coral Santsadurninenca, que pertany a la Federació dels Cors de Clavé, i que prové de la unió de dues corals, fundades el 1900, la Unió i la Pàtria, també vinculades a aquests cors.

CARRER D'ARAGÓ: situat a l'eixample del municipi. Regió situada a l'oest de Catalunya i que comprèn les províncies d'Osca, Saragossa i Terol.

CARRER DE L'ARGELAGA: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. Arbust fortament espinós, grisenc, de fulles simples i escasses i petites flors grogues, propi de la regió mediterrània.

B

CARRER DE BARCELONA: situat a la zona de l'eixample. Ciutat del Barcelonès, la més poblada de Catalunya, situada a la costa mediterrània i limitada pel mar i els deltes del Llobregat i del Besòs.

* **CARRER DEL BARÍTON MATIES FERRET:** situat a la zona nord de la vila, on es troba ubicada la zona esportiva. Maties Ferret (1888-1975). Personatge que des de 1911, any en què debutà al Teatre Còmic de Barcelona, fins al 1950, en què es retirà definitivament de l'escena, actuà arreu de l'Estat i fins i tot a Amèrica, com a genial intèrpret de sarsuela. Els crítics de diverses èpoques coincideixen a destacar la seva veu baronívola, el gest elegant i l'excel·lència de l'actor, al servei de les obres del gènere.

CARRER DEL DOCTOR BARRAQUER: situat a la part est de la vila, a la zona dels habitatges Codorniu. Ignasi Barraquer i Barraquer (Barcelona, 1884-1965). Oftalmòleg. Una de les personalitats més importants de l'oftalmologia moderna i conegut sobretot per haver fundat a Barcelona l'Institut Barraquer, considerat com un dels millors centres d'oftalmologia d'arreu del món.

CARRER DE LA SANTA VEDRUNA: situat a la zona est de la vila. Joaquina de Vedruna i Vidal (Barcelona, 1783-1854). Fundadora religiosa d'una congregació, de primer destinada a la beneficència i a l'educació de noies, i que més tard adoptà la regla carmelitana. Fou beatificada el 1940 i canonitzada el 1959. Aquest carrer porta aquest nom perquè s'hi troba el col·legi del Carme, de caràcter religiós i de l'orde de les carmelites.

C

* **CARRER DE MERCÈ CABESTANY:** situat a la zona de la Triola, a la banda nord. Mercè Cabestany i Soler (Barcelona, 1892 - Sant Sadurní, 1969). Cal destacar la seva gran humanitat i les seves qualitats com a benefactora, ja que durant la Guerra Civil, després d'haver quedat vídua, amb tres fills i en la més absoluta pobresa, es féu càrrec de cinc nens de Sant Sadurní, germans de la família Granell, que havien quedat orfes de pare i de mare, als quals educà amb la màxima dedicació.

AVINGUDA DE CAL MIR: situada a la part sud-oest de la vila, al polígon industrial de Cal Mir. El nom de *Mir* és sinònim d'una de les branques principals dels fundadors de la vila. Cal Mir de les Casetes, juntament amb els Mir del capdavall de la vila i els Mir de cal Guineu, poden considerar-se com els primers i consubstancials pobladors de Sant Sadurní, quan aquest nom encara no era conegut perquè no formava cap burg o poblat. De cal Mir de les Casetes, segons ens diu Pelegrí Torelló en la seva *Monografia històrico-pintoresca*, també se n'havia dit *can Renart*.

CARRER DEL CAMPANAR: situat a la zona de l'església, i per això mateix denominat així. Ja el trobem documentat amb aquest nom des de l'any 1863. En determinades èpoques ha alternat la forma catalana amb la de *Campanario*, per exemple el 1869, o més endavant durant el franquisme. Des de la restauració de la democràcia se l'ha anomenat amb la forma catalana.

CARRER DEL CANIGÓ: situat a la part sud-est, a la zona denominada urbanització Mir Salvans. Massís del Pirineu, el més oriental dels que depassen els 2.000 metres d'altitud. Es dreça a l'angle nord-est de la zona axial damunt les planes del Conflent i el Rosselló, d'una banda, del Vallespir i de l'Alt Empordà, de l'altra. El Canigó constitueix un veritable

símbol de Catalunya a l'entorn del qual han sorgit nombroses llegendes amb força elements mitològics i religiosos, com també obres literàries com el conegut poema *Canigó* de Jacint Verdaguer.

CAMÍ DE LES CASETES: situat a la zona sud-oest de la vila. Pren aquest nom a partir de la seva ubicació, ja que a les vores d'aquest carrer hi ha construïdes una sèrie de cases.

CARRER DE CASTELLÓ: situat a la zona de l'eixample. Nom d'una ciutat del País Valencià.

PASSATGE DE CASTELLÓ: situat a la zona de l'eixample. Nom d'una ciutat del País Valencià.

CARRER DEL CEP: situat al polígon de les Casetes del Mir. Juntament amb d'altres carrers d'aquest polígon, pren el nom del conreu autòcton, o sigui la vinya, de la qual el cep és la soca.

CARRER DE LA Cerdanya: situat a la zona sud-est de la vila. Forma part de la urbanització Mir Salvans. Comarca situada al nord de Catalunya, la capital de la qual és Puigcerdà.

PASSATGE DE CIUTADELLA: situat a la zona de l'eixample. Ciutat que es troba al nord de l'illa de Menorca.

CARRER DEL CLAVELL: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. Nom de la flor de la clavellina. Planta herbàcia de la qual hi ha nombroses espècies.

PASSEIG DE CAN CODORNIU: situat a la zona nord-est de la vila. Pren aquest nom perquè comunica la carretera de Gelida amb les Caves Codorniu.

* **CARRER DEL Tinent Coronel Sagués:** situat a la zona de l'eixample. Joan Sagués Aicart (1879-1923). Va néixer a Vilafranca del Penedès, però ja de ben petit va viure a Sant Sadurní, on va rebre la primera ensenyança de part de Josep Fullrachs, el nom del qual figura en un altre carrer de la vila. També a Sant Sadurní, el 1906, es va casar amb Carme Mestres Santacana, filla del conegut propietari sadurninenc Josep Mestres. Joan Sagués Aicart és conegut sobretot per la seva carrera militar, a partir de la qual i amb una itinerància força fructífera arreu de l'Estat, el 1921 va esdevenir tinent coronel, al costat del reconegut general Carles de Losada.

PASSEIG DE LA CREU TRENCADEA: situat a la zona nord-est de la vila. Pren aquest nom perquè s'hi troba la creu de terme que divideix el terme municipal de Sant Sadurní i el de Subirats. La Creu Trencada és l'única existent de les tres que hi havia hagut. Aquest lloc havia estat anomenat *el coll del Salt*.

D

* **CARRER DEL DR. DARDER:** situat a la zona dels habitatges Codorniu. Josep Darder. Segons diversos testimonis, sabem que fou metge de la vila aproximadament cap al 1850 i que, així mateix, realitzà una sèrie de conferències referents a la sanitat recollides en l'opuscle *Cultura mèdica casolana*.

* **CARRER DEL DR. DEÓ:** situat a la zona dels habitatges Codorniu. Manuel Deó Romeva (Bossost, 1888 - Barcelona, 1964). Exercí com a metge particular a Sant Sadurní del 1927 al 1959.

CARRER DE LA DIPUTACIÓ: carrer que enllaça l'estació del ferrocarril amb la vila. Documentat ja el 1883 com a *carretera de San Baudilio a la Llacuna* (a partir de l'actual plaça de Manuel Raventós, construïda l'any 1945). El que entenem actualment per carrer de la Diputació es va urbanitzar durant la dècada dels 80, a partir de l'arribada del ferrocarril (1865), com ho constata la creixent sol·licitud de permisos d'obres durant aquests anys. L'origen d'aquest nom radica en l'ajut prestat per la Diputació de Barcelona per a la construcció de la carretera de l'Ordal a Sant Quintí de Mediona, de la qual fou propietària. Durant el franquisme se l'anomenà *Avenida de los Mártires*, i el tram que va de la plaça de Manel Raventós fins a l'estació carrer de *Jaime Raventós*. Amb la reinstauració de la democràcia, a ambdues parts se'ls retornà el nom d'origen de *carrer de la Diputació*.

* **PASSATGE DE DOLORS SALA:** passatge particular, situat a la zona de l'eixample. Dolors Sala i Vivé (Sant Sadurní, 1889-1978). Juntament amb el seu marit, Pere Ferrer i Bosch, i el seu pare, Joan Sala (els noms dels quals figuren en altres carrers de la vila), fundaren la casa Freixenet, dedicada a l'elaboració de cava. Cal destacar el seu esperit emprenedor i dinàmic, que la va impulsar a participar en moltes activitats culturals i socials de l'època. Tenia una gran preocupació pel món de la dona i va formar part de l'Institut Català de la Dona Verdaguer i Callís. També cal

remarcar les seves qualitats en l'àmbit empresarial, sobretot després de la Guerra Civil, en què, havent perdut el marit i el fill gran, ella soia tirà endavant l'empresa amb una gran destresa. Els habitants d'aquest passatge, tots ells treballadors de Freixenet, van voler retre-li un homenatge.

E

CARRER D'EIVISSA: situat a la zona de l'eixample. Illa de l'arxipèlag de les Balears, en posició meridional i occidental en relació al conjunt de les illes.

CARRER DE L'EMPORDÀ: situat a la zona de la urbanització Mir. Comarca situada al nord-est de Catalunya que constitueix la façana marítima de la regió de Girona, o sigui, la Costa Brava. Es troba dividida en l'Alt i el Baix Empordà. El turisme és un dels seus principals recursos.

CARRER DE L'ENSENYANÇA: situat al centre de la vila. Pren aquest nom ja que dona al lateral de les escoles modernistes de la plaça del Primer Homenatge a la Vellesa, on actualment hi ha l'escola Vilarnau. Sabem que el 1863, any en què va ser construïda la plaça, aquest carrer encara no existia. Per tant, suposem que la seva construcció és posterior a la de l'escola, el 1905, any en què també va ser arranjada aquesta zona.

* **PLAÇA DE L'ERA DEL GUINEU:** situada al centre de la vila. Antigament havia estat una era de la família Guineu. Aquest nom prové de *cal Guineu*, nom amb què era coneguda la família Mir, principalment en Marc Mir i Capella, anomenat «el Guineu». L'origen d'aquest mot provindria de l'enclavament de la primera edificació, a l'anomenat salt o clot de la Guineu. Aquesta plaça, ja la trobem documentada els anys 1880 i 1887 com a *era de Marcos Mir*. Durant el franquisme rebé el nom de *plaza de los Caídos*.

* **CARRER DEL DR. ESCAYOLA:** situat al centre de la vila. Comunica la plaça de l'Ajuntament amb el carrer de Montserrat. Encara en l'actualitat se'l coneix pel seu antic nom de *carrer de Cavallers*. Antoni Escayola i Font (Sant Sadurn d'Anoia, 1844-1903). Metge (tercera generació d'una nissaga de metges, tots ells de Sant Sadurn) i alcalde de la vila de l'any 1891 al 1894. Fou president del Centre Català, entitat catalanista fundada a Barcelona el 1882 per defensar els interessos morals i

materials de Catalunya, i del Círculo del Noya, lloc de reunions i de tot tipus de manifestacions lúdico-culturals, i també director i fundador de *La Comarca del Noya*, revista fundada l'any 1888 i que era portaveu dels interessos vinícoles del municipi. També fou president de La Eléctrica del Noya, societat que abastia de corrent elèctric alguns dels carrers de la vila. Destacà per la seva humanitat. Aquest carrer, just al centre de la vila, conforma l'antic nucli a partir del qual es va expandir el municipi. Ja el trobem documentat el 1863, com a *carrer de los Caballeros*, nom que més tard pren la forma catalana. Aquest carrer abans havia estat anomenat *carrer del Portal*, ja que s'hi trobava un arc del segle XVIII (situat al Raval), que més tard fou traslladat i muntat amb les mateixes pedres a l'actual plaça del Pont Romà. Per tant, és després d'aquest fet que pren el nom de *Cavallers*. És a partir de l'any 1925 que se l'anomena *Dr. Escayola*, nom que ha continuat així fins a l'actualitat.

CARRER DE LES ESCOLES: situat al centre de la vila. Pren aquest nom perquè dona al lateral de les escoles modernistes de la plaça del Primer Homenatge a la Velleja, on actualment hi ha l'escola Vilarnau. De construcció posterior a la plaça, contemporani a l'edificació de la primera escola. Entre el 1904 i el 1909 s'arranjà tota la zona que limitava aquesta escola; per tant, molt probablement la seva construcció coincidí amb aquest fet. El 1909 el trobem documentat com a *carrer dels Estudis*.

CARRER DE L'ESGLÉSIA: situat al centre de la vila. Ens condueix a l'església parroquial de Sant Sadurní d'Anoia que data de finals del segle XII i començaments del XIII. Pels seus arcs de punt d'ametlla a tota la llargada del sostre, es pot deduir que l'antiga capella era gòtica, com també el campanar. Tot i que ha sofert moltes transformacions, una de les més importants l'any 1924, cal destacar el pòrtic, que, seguint amb l'adequació de l'interior, va conformar l'actual façana. La rectoria s'utilitza com a habitatge del rector i de despatx parroquial, i l'església per al culte catòlic. Aquest carrer, construït l'any 1887, el trobem documentat l'any 1889 amb la forma castellana de *calle de la Iglesia*. L'any 1931, durant la República, i d'acord amb la tendència de suprimir tots els topònims amb referències religioses, se l'anomenà *carrer d'Àngel Guimerà*. Durant el franquisme, recuperà l'antic nom amb la forma castellana i amb la democràcia se'l tornà a catalanitzar.

CARRER D'ESPIELLS: situat al sud-est de la vila. Rep el nom d'un dels agregats rurals del municipi. Espiells es troba a l'est de l'actual terme de Sant Sadurní d'Anoia, tocant al de Subirats, a la dreta del riu Anoia.

Domina el poble el monticle anomenat Miranda d'Espiells, de 215 metres d'alçada, on hi devia haver l'antiga torre de guaita. Com a punt d'interès cal destacar l'església romànica de Sant Benet d'Espiells, dels segles XI-XII, considerada com una veritable joia del romànic penedesenc i únic vestigi en peu d'abans de la fundació de Sant Sadurní. És d'una nau molt petita, amb volta de canó encanyissada, absis semicircular, actualment desaparegut, amb un arc triomfal del segle XI aproximadament, arcs formers a les parets laterals, finestra de doble biaix a la paret sud-oest, campanar de planta quadrada amb finestres geminades i teulada llisa de quatre vessants. Façana amb finestra d'espitllera i porta moderna. Cal destacar, també, l'escola de Viticultura i Enologia, de construcció moderna.

CARRER DE L'ESPÍGOL: situat al conjunt dels habitatges Vilarnau. Planta herbàcia perenne de la família de les labiades, de fulles lanceolades i flors blaves agrupades a l'extrem d'una tija florífera. Els olis essencials de l'espígol serveixen per a fabricar l'aigua de lavanda.

PLAÇA D'EUROPA: situada a la zona de la Triola. Nom que es refereix al continent del mateix nom.

F

PASSEIG DE CAN FERRER: situat a la zona nord, al costat de la zona esportiva. Pren aquest nom perquè ens porta a la hisenda de can Ferrer del Mas, construcció de llenguatge arabesc, semblant a un castell, formada per la masia i els habitatges dels masovers. És una obra d'estil eclèctic, construïda, segons sembla, per Maties Boada i Estrada (1830-1908), nascut a Montblanc, possible comerciant de vi, o pel seu fill Josep. El seu estat actual és ruïnós.

* **CARRER DE FERRER I SALLÉS:** situat al sud-est de la vila. Pren aquest nom perquè s'hi troba la fundació Ferrer i Sallés, coneguda com *l'hospital*. Josep Ferrer i Sallés, fill de l'hisendat Miquel Ferrer, de la Torre Ramona, va morir a mitjana edat sense successió i va fer hereu universal dels seus béns l'Ajuntament, que s'encarregà de l'administració i d'acabar l'edifici nou de l'hospital. També es féu càrrec de les reparacions i els ornaments de l'església parroquial i de crear una renda per a aliments i cura dels malalts pobres. La seva dona fou Amàlia Soler, el nom de la qual figura en un conegut carrer de Vilafranca del Penedès. També ella

era filla d'un hisendat d'aquest municipi i, com el seu marit, fou reconeguda per les seves qualitats de benefactora.

PASSEIG DE LA FONT SANTA: situat a la zona dels habitatges Codorniu. Pren el nom de la font que en l'actualitat subministra aigua a Sant Sadurní. La verge de la Font Santa és la patrona de l'església de Subirats.

* **CARRER DEL MOSSÈN FONTANILLES:** situat al costat de l'església parroquial. Mossèn Lluís Fontanilles, nascut a Bonastre, rector de Sant Sadurní des de 1815 fins a 1823, morí assassinat la nit del 2 al 3 d'abril d'aquell any, víctima de les accions contra la clerecia que es repetien aquells dies a tot Catalunya, segons la versió del que fou escolà seu Antoni Torelló i Sàbat, un altre personatge local el nom del qual figura també en un dels carrers de la vila. Diverses fonts coincideixen que fou assassinat per un tal Huguet. Una altra versió ens diu que morí arran d'un robatori que es produí a l'interior de l'església. Aquest carrer, el trobem documentat el 1869 com a *callejón de la Iglesia*.

* **CARRER DE FORMOSA:** situat al centre de la vila. És el carrer més estret de Sant Sadurní. Popularment és conegut com el *carrer de la Poca Farina*. Pren el nom de *Formosa* perquè es troba als terrenys que havien estat propietat de la senyora Josepa Formosa, dels quals féu donació a l'Ajuntament l'any 1912, a fi de contribuir a l'eixamplament del *carrer de la Riera* (actualment carrer Josep Rovira). Josepa Formosa era la propietària de la famosa *casa Formosa* situada al carrer Dr. Escayola, on actualment hi ha la Caixa de Pensions.

CARRER DE FRANCESC MORAGAS: situat al centre de la vila. Francesc Moragas i Barret (1868-1936). Sociòleg, advocat i publicista. Fou director de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis. Ideà i donà impuls a l'obra dels homenatges a la vellesa. D'acord amb els arxius municipals, a començaments de segle el carrer tenia el nom de *carrer de Vilaró*, construït l'any 1892 a partir de l'eixamplament del carrer de l'Hospital. Prengué aquest nom perquè el propietari dels terrenys s'anomenava *Vilaró*.

* **CARRER DE FULLERACHS:** situat al centre de la vila, va des del carrer Sant Pere a la rambla de la Generalitat passant per la plaça del Primer Homenatge a la Vellesa. Josep Fullerachs (Alpens, 1850 - Sant Sadurní, 1926). Mestre de la vila a finals del segle passat. Era anomenat *mestre*

dels «caganers». Fou redactor de la revista *La Comarca del Noya* i membre del Cercle Català. Aquest carrer fou construït l'any 1863, paral·lelament a la construcció de la plaça Nova. Llavors se l'anomenà *carrer del Mir*, ja que el propietari dels terrenys era Jaume Mir, de cal Guineu, i alcalde la vila del 1855 al 1863. L'any 1925 ja el trobem documentat com a *carrer de Fullerachs*.

PASSATGE DE FUSELLERS: situat al nord de la vila, a la zona del polígon industrial de Can Ferrer. De *fusellers*, soldats armats de fusell. A Catalunya, durant l'enfrontament amb la França revolucionària, foren creats diversos cossos de fusellers de muntanya, coneguts amb els noms de *fusellers vermells* i *miquelets*, que foren molt temuts per l'exèrcit republicà francès.

G

CARRER DE GAUDÍ: situat al nord-est de la vila. Antoni Gaudí i Cornet (Reus, 1852 - Barcelona, 1926). Arquitecte. Figura cabdal dins el moviment modernista. La seva importància radica en el fet d'haver posat fi a l'arquitectura historicista i eclèctica. És conegut sobretot per la construcció de la Sagrada Família, el parc Güell i la Pedrera.

CARRER DE GELIDA: situat al nord de la vila. Pren el nom de la població veïna de Gelida, ja que comunica amb la carretera que ens porta a aquest municipi.

CARRETERA DE GELIDA: situada al nord-est de la vila. Comunica el municipi amb la població de Gelida.

RAMBLA DE LA GENERALITAT: situada a la part nord de la vila. Urbanitzada l'any 1982. Durant el segle passat se l'anomenà *torrent del Notó* (1882) i a partir de 1909 *torrent de la Canaleta*. Durant el franquisme, tenia el nom de *Rambla de Ntra. Sra. de Fátima*. Més endavant se'n digué *avinguda de Jaume Rosell* fins que prengué el nom definitiu de *rambla de la Generalitat*. Durant aquests últims anys, i encara actualment, se la coneix com a *avinguda dels Pous*, ja que, al mig, i a fi d'evitar excessos de velocitat, s'hi col·locaren unes construccions de pedra que recordaven uns pous. Després d'una sèrie de queixes per part de la població foren retirades definitivament.

CARRER DELS GERANIS: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. De *gerani*, planta herbàcia. La varietat més coneguda és el gerani de jardí, de fulles peloses o glabrescents i de flors sovint zigomorfes. Són plantes molt conreades en jardins i tests per la boniquesa del fullatge i de les flors i per llur rusticitat.

CARRER DELS GERMANS DE SANT GABRIEL: situat al centre de la vila. S'anomena així perquè s'hi troba l'escola Sant Josep, antigament regentada per l'orde dels germans gabrielistes.

PLAÇA DELS GERMANS SEGURA VIUDAS: situada a la zona dels habitatges Vilarnau. Fins fa poc era anomenada plaça de Sant Sadurní. Pren el nom de Germans Segura Viudas, perquè aquests terrenys eren propietat de la família Segura, de la propietat Segura Viudas, la qual en féu donació a l'Ajuntament.

CARRER DE LA GINESTA: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. *Ginesta*: arbust quasi mancat de fulles, de branques verdes amb aspecte de jonc i flors grosses, grogues i oloroses. Creix als llocs assolellats de la terra baixa mediterrània, en màquies i alzinars degradats.

CARRER DE GIRONA: situat a la zona de l'eixample. Fins a l'any 1979 era la *calle F.* Girona és situada al nord de Catalunya, a la comarca del Gironès, de la qual és capital.

H

CARRER DE L'HOSPITAL: situat al centre de la vila, continuació del carrer Dr. Escayola. El seu nom té origen en l'existència, documentada ja l'any 1650, d'un hospital anomenat Hospital del Crist dels Pobres, aleshores destinat a acollir les persones que anaven pel món. N'és encara una mostra significativa la fornícula que es troba a la façana, on s'allotja un Sant Crist en memòria del Crist dels Pobres. L'antic Hospital correspondria al núm. 8 de l'actual carrer de l'Hospital. A finals de segle era anomenat *carrer de l'Hospital Vell*, a partir de la construcció d'un hospital nou, l'any 1889, on actualment es troba l'edifici de l'Índex. Això provocà que aquest carrer, actualment carrer de Pompeu Fabra, fos anomenat *carrer de l'Hospital Nou*. D'aquí, doncs, l'apel·latiu de «vell» de l'actual carrer de l'Hospital. L'any 1931, amb la República, se l'anomenà *carrer del Primer de Maig*, i amb el franquisme *calle del General Kindelan*. Amb la democràcia se li restituí el primer nom.

Fornícula o capelleta del carrer de l'Hospital, concretament al núm. 8, on es conserva la imatge d'un Sant Crist en memòria del patró de l'antic Hospital del Sant Crist dels Pobres. En aquesta fornícula hi havia una llàntia d'oli que feia llum i que cremava nit i dia, la qual era accionada per mitjà d'una petita corriola, per alimentar-la d'oli. A principi del segle actual, hi havia el costum que els mateixos veïns donessin l'oli de la llàntia de l'hospital; això feia que se sentissin més legítimament orgullosos de fer llum al Crist de l'Hospital dels Pobres.

CARRER DE LA INDÚSTRIA: situat a l'est de la vila. Urbanitzat entre els anys 1898 i 1900. Pren aquest nom, seguint amb la línia de donar noms als carrers a partir de l'activitat que s'hi desenvolupa, arran del creixement industrial del municipi, quan deixa de ser una vila tradicionalment agrícola per adaptar-se a les característiques d'un incipient nucli urbà modern i industrial, després de la crisi esdevinguda amb la plaga de la fil·loxera. Aquest carrer fou ampliat l'any 1906. Molts dels magatzems que hi ha actualment són encara testimonis d'aquesta incipient indústria.

J

CARRER DE JACINT VERDAGUER: situat al centre de la vila, continuació del carrer del Raval. Jacint Verdaguer i Santaló (Folgueroles, 1845

- Vallvidrera, 1902). Poeta i escriptor romàntic. Sacerdot. Se'l coneix sobretot per dues obres cabdals en la seva producció, els poemes èpics *L'Atlàntida* (1877) i *Canigó* (1886). El 1930 el trobem ja documentat com a *carrer de Jacint Verdager*. Durant el franquisme formà part del carrer del Raval, llavors *Arrabal de Calvo Sotelo*.

* PLAÇA DE JAUME ROSELL: situada a la zona de l'eixample. Jaume Rosell i Roig (Sant Sadurní, 1891-1964). Poeta i dramaturg. Se'n conserven molts treballs en prosa i en vers, publicats als diaris locals, als programes de Fires i als diaris barcelonins *La Publicitat* i *L'Esquella de la Torratxa*. Dirigi un grup de teatre i escrigué moltes obres teatrals. També és autor de la lletra de diverses sardanes, d'auques, articles, etc. Participà en l'organització dels Jocs Florals i en certàmens literaris. Catòlic i catalanista, fou present en la majoria de manifestacions culturals, patriòtiques i parroquials del seu temps.

* CARRER DE JOAN ARMENGOL: situat a la zona recentment construïda dels entorns de l'Ateneu. Joan Armengol i Castellví (Sant Sadurní, 1903-1984). Fou pagès i va viure a la zona coneguda com les Casetes del Mir, concretament a la granja Maurici, actualment desapareguda. Molt interessat per l'agricultura, escrigué articles en revistes d'aquest tema. També dirigí *L'Agrícola*, revista que s'edità des del 1927 al 1935. Va ser el propulsor del creuament d'un tipus de conill que va donar origen a l'espècie coneguda com a conill del Penedès. Fou un home molt interessat per l'evolució del món, de les idees i de la política i, per tant, lector assidu dels escriptors coetanis de més renom.

CARRER DE JOAN MARAGALL: situat al centre de la vila, en direcció a Vilafranca. Fins a l'any 1979 se l'anomenà *calle B*. Joan Maragall i Gorina (Barcelona, 1860-1911). Escriptor i poeta. La seva principal aportació com a poeta consistí en el rebuig de la retòrica del romanticisme autòcton i un retorn a l'expressió senzilla d'experiències afectives reals. Publicà gran quantitat de llibres de poemes i col·laborà en nombroses revistes de l'època. També cal remarcar la seva tasca com a traductor.

* PLAÇA DE JOAN SALA: situada al sud de la vila, on es troba l'estació de la RENFE. Alcalde de la vila del 1914 al 1923 i, posteriorment, del 1930 al 1931. En l'àmbit empresarial fou fundador de Freixenet, empresa dedicada a l'elaboració de cava.

* **CARRER DE JOSEP ROVIRA:** situat al centre de la vila, on es troba l'Ateneu, edifici modernista construït l'any 1908. Aquest carrer, el trobem documentat l'any 1863 com a *carrer de la Riera* i des del 1931 com a *Josep Rovira*, ja que els terrenys on es troba ubicat eren propietat del senyor Josep Rovira i Santacana, de cal Mota, nascut el 1841. Cal destacar la seva aportació en la replantació de ceps, després de la crisi de la fil·loxera.

CARRER DE LAVERNÓ: situat al centre de la vila, paral·lel al carrer de la Indústria. Construït a finals del segle passat i amb la mateixa finalitat que aquest, o sigui, donar cabuda al creixement de la indústria que experimentà la vila després de la crisi de la fil·loxera. No és estrany, doncs, que aquí trobem les indústries de cava més antigues. Pren aquest nom a partir de la riera de Lavernó, afluent per la dreta del riu Anoia (entre Espiells i Torre-Ramona). Aquesta riera travessa el terme municipal de Sant Sadurn pel migdia, entre la partida de Rocabruna i la timba, per una banda, i, per l'altra, confronta el terme de Subirats amb la partida de la Carosa i la serralada de les Rovires. Forma un meandre anomenat *d'en Mas*. Sempre ha tingut el mateix nom. En tot cas, ha alternat les grafies *Avernó* i *Lavernó*; aquesta última és la correcta.

PASSATGE DE LINCOLN: situat a la zona de l'eixample. És una travessia del carrer de Barcelona. Abraham Lincoln (Hodgenville, 1809 - Washington 1865). Polític nord-americà, elegit president l'any 1860. Se'l coneix principalment per haver proclamat l'emancipació de tots els esclaus (1862).

CARRER DE LLEIDA: situat a la zona de l'eixample. Fins a l'any 1979 era denominat *calle C. Lleida*, ciutat situada a l'oest de Catalunya, a la comarca del Segrià, de la qual és capital.

* **CARRER DE MOSSÈN LLUÍS M. VIDAL:** situat a l'oest, a la zona de l'eixample. Lluís Maria Vidal (Barcelona, 1906-1975). Fou capellà de Sant Sadurn des del 1946 al 1968. Cal destacar el seu paper com a impulsor de l'escoltisme a Sant Sadurn i com a figura cabdal en la creació de la Fundació Cultural La Llar.

M

CARRER DEL MACABEU: situat a la zona de les Casetes del Mir. Nom d'un tipus de cep autòcton, que produeix un raïm de gra mitjà, blanc i molt dolç.

CARRER DE MALLORCA: situat a la zona de l'eixample. Fins a l'any 1979 era denominat *calle J. Mallorca* és la més gran de les illes de l'arxipèlag de les Balears. Ocupa una posició central.

* **PLAÇA DE MANUEL RAVENTÓS:** situada al final del carrer de la Diputació. A continuació d'aquesta plaça comença el pont que condueix a l'estació. Fou construïda l'any 1945 i sempre ha tingut el mateix nom. Manuel Raventós i Domènech (Sant Sadurní d'Anoia, 1862-1930). Personatge importantíssim en el món del cava. Fou l'iniciador i el promotor de la indústria del cava. Home de gran cultura, molt religiós i treballador, fundà diverses publicacions de tipus agrícola i edità interessants estudis sobre la vinya i el vi. Va presidir la Federació Agrícola Catalano-Balear (1903), l'Escola Superior d'Agricultura de la Mancomunitat (1912) i l'Institut Català de Sant Isidre (1907-1911). En el terreny polític, fou diputat de Solidaritat Catalana. Durant la invasió de la fil·loxera, l'any 1888, va desenvolupar una ingent activitat per combatre-la, en què obtingué uns resultats molt exitosos. Se'l considera l'artífex de la revolució industrial de Sant Sadurní, ja que el 1872 va procedir a adaptar el sistema francès d'elaboració del cava i creà les caves Codorniu. Formava part del grup anomenat Els Set Savis de Grècia. La plaça es coneix popularment com a *plaça del Miró*, ja que s'hi troben ubicades les caves que tenen aquest mateix nom.

* **CARRER DE MARC MIR:** situat al centre de la vila, va des de l'era del Guineu al carrer Torras i Bages. De la família dels Guineu, Marc Mir i Capella (Sant Sadurní 1851-1903) fou alcalde de la vila del 1881 al 1883. Se'l coneix principalment per haver estat l'autèntic impulsor de la replantació de les vinyes després de la destrucció de la fil·loxera. En un àmbit polític més ampli, fou diputat provincial durant moltes legislatures i la figura política més destacada dels districtes de Vilafranca i Igualada, com també el més entusiasta defensor dels interessos agrícoles a la Diputació Provincial. Marc Mir formava part del grup anomenat Els Set Savis de Grècia. L'any 1905 fou erigit, a la llavors anomenada *plaça de la Constitució* (actual plaça de l'Ajuntament), un monument en honor seu, a iniciativa de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, com a agraïment a la seva aportació en el món de la vinya després de la fil·loxera, que fou enderrocat durant la Guerra Civil, el 1936. Aquest carrer fou construït l'any 1911 i sempre ha tingut el mateix nom, tret de la versió castellanitzada, durant el franquisme, de *Marcos Mir*.

CARRER DEL MARESME: situat a la part sud-est de la vila, a la zona anomenada *de les Cases Noves*. Comarca de Catalunya que s'estén des de la Serralada Litoral fins al mar i des de Montgat fins a la Tordera. La capital és Mataró. El 1928 el trobem documentat com *camí de can Mas*.

CARRER DE LES MARGARIDES: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. Planta herbàcia perenne de fulles dividides i de capitols amb lígules blanques i disc groc. Oriünda de les illes Canàries, és molt apreciada en jardineria.

CAMÍ DE CAN MAS DE LA RIERA: situat al sud de la vila. Condueix a la masia de can Mas de la Riera, al parc de la Timba, on actualment hi ha l'escola taller que porta el mateix nom. Can Mas de la Riera pren el nom dels propietaris de la masia, sempre de cognom Mas i residents en aquesta casa des del segle XVI, la qual cosa la converteix en una de les masies més antigues de la vila.

PASSATGE DE MENORCA: situat a la zona de l'eixample. És l'illa situada a la part més oriental de l'arxipèlag de les Balears.

* **CARRER DEL MESTRE ANTONI TORELLÓ:** situat a la zona de l'eixample. Fins a l'any 1979 fou anomenat *calle I. Antoni Torelló i Sàbat* (Sant Sadurní, 1802-1872). Descendent d'una família arrelada a la vila des del segle XVI, fou escolà de mossèn Fontanilles (el nom del qual figura en un altre carrer de la vila), el qual l'inicià en la música. De resultes d'això formà un grup musical que sortia per les festes més assenyalades i que la gent anomenava *Els Escolans*, ja que tots ho eren. Formalment l'orquestra es constituí el 1827 i prengué el nom amb què era coneguda. El seu fill gran el substituï en la direcció de l'orquestra i, així mateix, el fill d'aquest, també de nom Antoni, el qual, a partir de la seva gran dedicació a la música, fundà a Sant Sadurní la primera Associació Musical de Catalunya. Antoni Torelló i Romeu aconseguí aixecar la cultura musical de la comarca. El seu fill, Antoni Torelló i Casanovas continuà la tasca iniciada pels seus avantpassats i també dirigí els Escolans fins que l'orquestra fou dissolta.

CARRER DE MILÀ I FONTANALS: situat al centre de la vila. Va a parar a la plaça del Primer Homenatge a la Vellesa. Fins a l'any 1979 fou anomenat *calle E. Manuel Milà i Fontanals* (Vilafranca del Penedès, 1818-1884). Filòleg i escriptor. Cal destacar sobretot la seva activitat com a historiador de la literatura catalana medieval i com a crític literari en

general. Escriví també articles sobre la llengua catalana i intervingué en les polèmiques de final de segle sobre la unificació de l'ortografia. Així mateix, és autor de poesies en català i castellà força remarcables. L'any 1931 trobem el carrer documentat com a *rambla de la Urbanització Mestres*.

* CARRER DE MONTANER I OLLER: situat al centre de la vila, paral·lel a l'església parroquial. En tenim referència des de l'any 1924 i pren aquest nom perquè els terrenys on és situat eren propietat del senyor Josep Montaner i Oller.

* CARRER DE MONTARDIT: situat al nord, a la zona de la Triola. Se l'anomena així perquè pren el nom patrimonial amb què es coneix la família Forns-Santacana i perquè es troba on antigament hi havia la vinya denominada de cal Montardit.

CARRER DEL MONTCAU: situat al sud de la vila. Turó del Montcau (643 m) del massís del Garraf, termenal dels municipis de Gelida i de l'Ordal, a l'Alt Penedès.

PLAÇA DEL MONTSENY: situada a la urbanització de can Mir. Fins a l'any 1979 se l'anomenà *plaza D. El Montseny*, massís muntanyós de la Serralada Pre-litoral, entre el Vallès Oriental, la Selva i Osona, format per dos blocs principals: al nord, el de l'alineació turó de l'Home-Matagalls, i al sud-oest, el de la Calma.

CARRER DE MONTSERRAT: situat al centre de la vila. És un dels carrers més antics de Sant Sadurni. Fins fa pocs anys, el tram comprès entre la rambla de la Generalitat i la piscina municipal tenia el nom de *carrer de les Àrpiques*, com encara se'l coneix popularment. El nom d'*àrpiques* podria fer referència a una eina en forma d'aixada usada en l'agricultura, principal activitat dels primers habitants de la vila. Montserrat és el massís muntanyós que s'alça a la dreta del Llobregat, al limit del Bages, l'Anoia i el Baix Llobregat. Té uns 10 km de longitud i 5 d'amplada. És el centre espiritual de molts catalans. El 1863 trobem documentat aquest carrer amb la forma llatina de *Montserrate*, però a primers de segle ja apareix amb el nom actual. A pesar de tots els esdeveniments polítics, sempre ha mantingut la mateixa forma.

N

PLAÇA NOVA: situada al centre de la vila. Aquesta és la forma amb què se l'ha conegut sempre popularment, però en realitat el seu nom és *plaça del Primer Homenatge a la Vellesa*. Fou construïda l'any 1863, conjuntament amb d'altres carrers que la confronten. Sabem que prengué aquest nom perquè paral·lelament hi foren edificades una sèrie de cases que la gent anomenava «noves» i que es trobaven registrades en hipoteques. Segons Josep Paradedà i Tapiola, en la seva *Geografia local* de l'any 1889, aquesta plaça era coneguda popularment com a *plaça dels «Plàtanos»*, ja que hi havia diverses rengleres d'aquests arbres que l'engalanaven i li proporcionaven ombra; al centre hi havia una font. A les tardes i a les nits d'estiu era un agradable punt de reunió i esbarjo. Els terrenys d'aquesta plaça foren cedits per Jaume Mir Molins, de cal Guineu, alcalde de la vila del 1855 al 1863. Pren el nom actual en commemoració dels homenatges a la vellesa, el primer del qual se celebrà a Sant Sadurní el 5 d'octubre de 1905. Hi és representat en una escultura de l'artista local Jaume Ventura i Sala, on es veu la imatge d'un vell amb un nen. Durant la República, se l'anomenà *plaça de Prat de la Riba*. I amb el franquisme es castellanitzà el nom actual per *plaza del Primer Homenaje a la Vejez*.

O

* **CARRER DEL DR. OLIVA:** situat a la zona dels habitatges Codorniu. Francesc Xavier Oliva Serra (Peramola, 1905 - Sant Sadurní, 1957). Metge titular i pediatre, exercí a Sant Sadurní des del 1939 fins al 1957, any en què morí. Substituí el doctor Planas, el nom del qual figura en un altre carrer de la vila.

P

CARRER DEL PALLARS: situat al sud de la vila, a la zona anomenada de les Cases Noves. Comarca catalana situada al vessant mediterrani dels Pirineus Centrals. La trobem dividida en el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà, amb els municipis de Tremp i de Sort com a caps de comarca respectivament.

CARRER DE LES PALMERES: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. *Palmera:* vegetal de la família de les palmes. Típicament són arbres que consten d'un tronc o estípit simple i esvelt, coronat per un plomall de fulles grosses, pinnatisectes o palmatisectes. N'hi ha moltes varietats.

PASSEIG DEL PARC: situat al sud de la vila. Pren aquest nom perquè es troba al costat del parc de la Timba, conegut popularment com a *«Parque»*.

PLAÇA DE LA PARELLADA: situada al sud-oest de la vila. Com altres carrers d'aquesta zona, pren el nom a partir d'una de les varietats del raïm.

PLAÇA DE PAU CASALS: situada al centre de la vila, a la banda nord. Pau Casals i Defilló (el Vendrell, 1876 - Puerto Rico, 1973). Compositor, director d'orquestra i sobretot violoncel·lista. A part de la seva gran aportació a la música, cal destacar la seva actitud a favor de la pau, la llibertat i les minories oprimides, sobretot després de la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial.

CARRER DE PAU CLARIS: situat al centre de la vila. El trobem documentat el 1909 com a *carrer del general Manso*. Més endavant pren el nom de *carrer del Matadero* (1925), ja que es troba a la zona de l'escorxador municipal. Pau Claris i Casademunt (Barcelona, 1586-1641). Polític i eclesiàstic. Fou president de la Generalitat (1638-1641), època en què va tenir lloc el Corpus de Sang (1640), que, entre d'altres conseqüències, va significar la ruptura entre la Generalitat i el comte-duc d'Olivares.

CARRER DEL PAVELLÓ: situat al centre de la vila. De creació recent, arran dels Jocs Olímpics del 92, després que Sant Sadurní hagués estat nomenada subseu olímpica. Pren aquest nom perquè es troba al costat del pavelló de l'Ateneu, on es celebren els partits d'hoquei sobre patins.

CARRER DE PEDRO PONS: situat a la part nord, a la zona de la Triola. Agustí Pedro i Pons (Barcelona, 1898-1971). Metge internista. Exercí una gran activitat docent i un dels mestratges més eficaços de la medicina catalana contemporània. Fundà i dirigí diverses revistes mèdiques i escriví tractats importants sobre la matèria.

* **CARRER DE PELEGRÍ TORELLÓ:** situat al centre de la vila. Fou construït l'any 1924. Sempre ha tingut el mateix nom, tret de la versió

castellanitzada, durant el franquisme, de *Pelegrín Torelló*. Pelegrí Torelló i Borràs (Sant Sadurn d'Anoia, 1838-1917). Pertanyia a una família molt arrelada a la vila d'ençà del segle XVI. Fill d'Antoni Torelló i Sàbat, fundador de l'orquestra Els Escolans, el nom del qual figura en un altre carrer de la vila. Fou secretari de l'Ajuntament de Sant Sadurn del 1877 al 1917, després d'haver exercit com a mestre en diversos municipis de Catalunya. El 1909 escriví la *Monografia històrico-pintoresca de la vila de Sant Sadurn d'Anoya*, recull importantíssim per a la història de la vila de les darreries del segle XIX i començaments del XX, que pogué fer en bona part gràcies al seu càrrec.

* PARC DE PERE FERRER I BOSC: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. Provenent d'una casa pairal de Mediona, la Freixeneda, va dedicar-se al negoci del vi, un cop superada la crisi de la fil·loxera. Fundà, juntament amb la seva dona Dolors Sala i el seu sogre Joan Sala, l'empresa de cava Freixenet.

CARRER DE LA PETANCA: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. Anomenat així perquè d'un temps ençà s'hi juga a la petanca o botxes, joc practicat entre dos equips, d'un a quatre participants, amb boles de fusta o metàl·liques, en el qual el jugador que tira ha de procurar que la bola, rodolant, se situï com més a prop millor del bolig, bola de referència.

CARRER DEL PI: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. *Pi*: gènere d'arbres perennifolis, de fulles aciculars (agulles), reunides en grups de 2 a 5, sobre un braquiblast. El gènere comprèn més de 100 espècies, distribuïdes per l'hemisferi nord, de les quals només sis es fan espontàniament als Països Catalans.

CARRER DE PI I MARGALL: situat al centre de la vila, a la part oest. El trobem documentat així des de l'any 1931. Durant el franquisme rebé el nom de *V Divisió de Navarra*. Francesc Pi i Margall (Barcelona, 1824 - Madrid, 1901). Polític republicà. Fou potser el més important ideòleg i defensor de la no realitzada revolució democràtica burgesa del segle XIX a Espanya i el seu pensament fou especialment influent en el catalanisme esquerrà i en l'anarquisme.

PASSATGE DELS PIRINEUS: situat a la zona de l'eixample, a la part oest. Els Pirineus són un sistema orogràfic de la Península Ibèrica que, estès des de la costa cantàbrica a la mediterrània, la solda amb el continent europeu, alhora que en constitueix l'element principal de discontinuïtat.

* CARRER DEL DR. PLANAS: situat a la zona dels habitatges Codorniu. Josep Planas Molins (Sant Feliu de Llobregat, 1882 - Sant Sadurní, 1941). Exercí a Sant Sadurní com a metge titular des del 1914 fins al 1939, en què va ser substituït pel Dr. Oliva.

CARRER DE POMPEU FABRA: situat al sud-est de la vila. Construït entre el 1900 i el 1910, després de la urbanització del carrer de la Diputació. Llavors fou anomenat *carrer de l'Hospital Nou*, ja que just al costat s'hi construí el que actualment coneixem com a hospital. Se'l qualificà de «nou» per diferenciar-lo del que hi havia hagut a l'actual carrer de l'Hospital, en honor al Sant Crist dels Pobres, i al qual ja hem al·ludit. En la seva construcció contribuï activament Josep Ferrer i Sallés, nom amb el qual es coneix també l'Hospital. Durant el franquisme, aquest carrer va tenir el nom de *José Antonio*, en honor a José Antonio Primo de Rivera. Des de la democràcia se l'anomena *carrer de Pompeu Fabra*. Pompeu Fabra i Poch (Barcelona, 1868 - Prada, 1948). Gramàtic i lexicògraf. Se'l pot considerar l'autor de la unificació ortogràfica de la llengua catalana. Les seves obres més representatives són: les *Normes ortogràfiques* (1913), la *Gramàtica catalana* (1918), les *Converses filològiques* (1954-56) i sobretot el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

PLAÇA DEL PONT ROMA: situada al nord-est. Constituïa una de les entrades més antigues de la vila. Pren aquest nom perquè just a l'entrada del carrer de l'Església hi havia hagut un pont del segle XVIII, de punt rodó, amb un robust basament, fet de pedres encofrades amb calç, que fou volat l'any 1936, del qual solament restaren runes i pedres que van ser aprofitades per a la construcció i canalització del torrent que actualment serveix de claveguera. En aquesta plaça hi havia un arc que en un principi havia estat situat a l'actual carrer Dr. Escayola, per la qual cosa la primera denominació d'aquest carrer fou la de *carrer del Portal*. Després, cap al 1863, fou traslladat i muntat pedra per pedra al lloc que hem esmentat. Durant el franquisme prengué dos noms diferents: en una primera etapa, el 1942, el trobem com a *Plaza Bajo Villa*, i posteriorment com a *Plaza del Comandante Cámpora*. Des de la democràcia té el nom actual.

CARRER DE PROVENÇA: situat al centre de la vila. Probablement construït cap al 1920. Durant el franquisme rebé la forma castellana de *Provenza*. País d'Occitània, limitat a l'oest pels territoris del Llenguadoc,

a l'est per la Ligúria i el Piemont, al nord pel Delfinat i al sud per la mar Mediterrània.

CARRER DEL DR. PUIGVERT: situat a la zona de la Triola. Contràriament a tots els carrers que tenen noms de metges, aquest no es troba a la zona dels habitatges Codorniu, ja que és de creació més recent. Antoni Puigvert i Gorro (Santa Coloma de Gramenet, 1905 - 1990). Metge uròleg. És conegut per les seves innovacions en aquesta especialitat i per haver publicat obres cabdals en el camp de la urologia.

R

CARRER DEL RAÏM: situat a la zona de les Casetes del Mir. Fruit del cep, de forma globosa i ovoide, de mida variable, sucós i comestible. Producte molt abundant al nostre camp i matèria primera per a l'elaboració del cava. Com tots els carrers d'aquesta zona, el seu nom té relació amb la vinya i el vi.

CARRER DEL RAVAL: situat al centre de la vila. Un dels carrers més antics del municipi. Creat arran de la comunicació amb la carretera de Vilafranca, entre els anys 1740 i 1755, quan sols era un camí que conduïa a Vilafranca. Com altres carrers del municipi (per exemple, el carrer de l'Hospital o el carrer de l'Església) pren el nom a partir de la seva ubicació, o sigui, de la zona o barri situat als afores d'una població. D'aquesta significació, n'és una prova evident el fet que fa 200 anys hi havia hagut una creu de terme, la *creu del Raval*, enfront on hi ha actualment el dipòsit d'aigua de la Mina de la Salut. En aquells moments, però, no hi havia gaire cases, ja que tot era una gran bassa que proveïa d'aigua la vila. La creu tenia alguns graons i, de dalt la graonada, sortia una columna octogonal de 8 metres d'alçària, el capitell de la qual aguantava la creu. Aquesta creu va canviar diverses vegades de lloc fins que finalment fou destruïda l'any 1936. Des de la seva constitució han coexistit les formes de *Raval* i la castellanitzada de *Arrabal*. Durant el franquisme rebé el nom de *Arrabal de Calvo Sotelo*.

CARRER DEL RIPOLLÈS: situat al sud de la vila, paral·lel al carrer de la Diputació i la timba. El Ripollès és una comarca de la província de Girona, la capital de la qual és Ripoll. Molt industrialitzada. És coneguda també per les seves explotacions de carbó i els seus recursos hidroelèctrics.

Torre de la Font del Mingo, de la qual cal remarcar el valor històric com a testimoni del que fou un recinte emmurallat. Actualment serveix com a dipòsit de la font que raja al seu peu.

CARRER DE LA ROCABRUNA: situat al sud, a la zona coneguda com les Cases Noves. Pren aquest nom a partir de la seva ubicació, un terreny al costat d'unes vinyes, propietat de cal Guineu, totalment pedregós i ple de fòssils de l'era Terciària, enmig del qual hi havia una roca prominent de color fosc. D'aquí, per tant, el qualificatiu de *Rocabruna* amb què l'anomenaven sobretot els pagesos de la vila. Per alteració fonètica també se'n deia *Rocapruna*. Actualment aquesta zona es troba urbanitzada.

CARRER DE LES ROSES: situat a la zona dels habitatges Vilarnau. *Rosa:* flor del roser. N'hi ha de moltes varietats.

CARRER DEL ROSSELLÓ: situat a la zona de l'eixample. Fins a l'any 1979 tenia el nom de *carrer M*. El Rosselló és constituït per un conjunt de comarques del sud de França que corresponen als territoris cedits per Espanya a França després de la Pau dels Pirineus (1659). La seva capital és Perpinyà.

S

* **PLAÇA DEL DR. SALVANS:** situada al centre de la vila. Popularment coneguda com a *plaça de l'Església*, que ja trobem anomenada així des de l'any 1869. Joan Salvans (Manlleu, 1887 - Barcelona, 1950). Exercí com a mossèn a Sant Sadurní de l'any 1924 al 1948, època en què, a més, fou nomenat ecònom de la basílica de Ntra. Sra. de la Mercè, a Barcelona, càrrec que exercí paral·lelament a les funcions de mossèn a la vila. A partir de 1948, va desenvolupar diversos càrrecs cada vegada més importants fins que fou nomenat canceller-secretari del bisbat.

CARRER DE SANT ANTONI: situat al centre de la vila, un dels més antics del municipi, que conformava el que coneixem com a veritable nucli històric. Construït entre el 1746 i el 1756, després del carrer de Cavallers. No és estrany que prengui una nomenclatura d'arrel tan tradicional, com és la que es basa en noms de sants, ja que això correspon a una visió rural del món, en un moment en què la vila subsistia únicament dels recursos agrícoles. En aquest carrer es conserva encara una capelleta amb la figura del sant. Sant Antoni fou un personatge de família benestant que va donar tots els diners als pobres i va retirar-se al desert de la Tebaida, a Egipte (251-356). Se'l considera un dels fundadors de la vida monàstica eremítica. És el patró dels animals domèstics.

Fornícula o capelleta del carrer de Sant Antoni.

La seva festa és el 17 de gener. Durant la República, l'any 1931, aquest carrer es denominà *carrer de Francesc Macià*. Amb el franquisme prengué la forma castellana de *San Antonio*.

CARRER DE SANT ISIDRE: situat al centre de la vila. El trobem documentat a principi de segle. Igual que altres carrers amb noms de sants, té una nomenclatura arrelada en el món rural, d'acord amb els mitjans de subsistència d'aquell temps. Sant Isidre fou un llaurador dels camps de Madrid, on va néixer i d'on és patró, com també dels agricultors espanyols. La seva festa és el 15 de maig. Durant el franquisme prengué la forma castellana de *San Isidro*.

PASSATGE DE SANT JAUME: situat a la zona de l'eixample. Sant Jaume, apòstol i patró d'Espanya. Germà d'un altre apòstol, Joan l'Evangelista. Ambdós germans van rebre el renom de «fill del tro» per la seva impetuositat. Va ser el primer dels apòstols que va donar la seva vida com a testimoni de la seva fe. Va morir decapitat. La seva festa és el 25 de juliol.

AVINGUDA DE SANT JORDI: situada al sud del municipi, a la zona coneguda com les Cases Noves (urbanització Dr. Salvans). És el carrer que comunica la vila amb la carretera de Vilafranca. Sant Jordi, encara que no sabem molt de la seva vida, ens consta que va morir màrtir. Segons la llegenda del segle XII, se'l coneix com el cavaller que va matar el drac que assetjava la donzella. És el patró de Catalunya i la seva festa és el 23 d'abril.

CARRER DE SANT JOSEP: situat al centre de la vila i destinat només al pas de vianants. És una travessia del carrer Sant Antoni i una mica posterior a la construcció d'aquest. Sant Josep, segons el Nou Testament, és l'espòs de la mare de Déu i el pare legal de Jesús. Pel seu ofici d'artesà és el patró d'aquests i també dels agonitzants. La seva festa és el 19 de març. Durant l'època franquista, i segons un plànol de l'any 1945, constava com a carrer de *San Luis*.

AVINGUDA DE SANT LLORENÇ: situada a la zona dels habitatges coneguts amb aquest nom, a la part nord-est de la vila. Popularment se'ls anomena *pisos del Junyent*, ja que el constructor tenia aquest nom. Sant Llorenç fou un màrtir romà, encara que sembla que va néixer a Osca. Va vendre els seus béns a l'església i els va repartir entre els pobres. L'emperador Valerià el va condemnar a morir cremat sobre les brases. La festa és el 10 d'agost.

CARRER DE SANT PERE: situat al centre de la vila; travessia del carrer de Montserrat. És un dels carrers més antics de la vila, on encara es conserva una capelleta amb la figura del sant. Aquest carrer corresponia al tram mig entre el carrer de Cavallers, al capdamunt del qual hi havia un arc d'entrada a la vila, i el carrer de l'Església, on hi havia una altra entrada. Sant Pere ocupa sempre el primer lloc en el catàleg dels apòstols. Segons la tradició fou crucificat per l'emperador Neró. Durant el franquisme rebé la forma castellana de *San Pedro*.

CARRETERA DE SANT QUINTÍ: situada a l'oest de la vila. S'anomena així perquè comunica el municipi amb Sant Quintí de Mediona. Sant Quintí fou un màrtir del segle III. Se li atribueix un origen romà. Fou apòstol a Amiens, França, on probablement morí decapitat.

CARRER DE SANT VENAT: situat a l'est de la vila. La referència a un nom de sant tan poc habitual en la toponímia catalana és deguda a la seva qualitat de copatró de la vila, juntament amb Sant Sadurní. Sant

Cap de cavall, situat al carrer Sant Pere núm. 1. Segons el cens de l'any 1900 sabem que aquesta casa era propietat de Joan Castellví i Font, d'ofici carreter.

Venat fou màrtir i soldat romà, de l'illa de Sardenya. Les seves relíquies es troben enterrades a les catacumbes de l'església de Sant Sadurní, a la ciutat de Càller. Segons sembla, l'any 1669, a petició de la parròquia de Sant Sadurní, van ser traslladades unes relíquies d'aquest sant a la nostra vila. A aquesta petició, també s'hi adherí el municipi de Piera. Durant el franquisme prengué la forma castellana de *San Venato*.

PLAÇA DE SANTIAGO RUSIÑOL: situada a l'oest de la vila. Santiago Rusiñol i Prats (Barcelona, 1861 - Aranjuez, 1931). Autor dramàtic, narrador, pintor i col·leccionista. Fou molt polifacètic i un prestigiós exponent dels corrents del seu temps.

PLAÇA DE LA SARDANA: situada a la zona de l'eixample. Rep aquest nom des que l'any 1984 Sant Sadurní fou proclamada ciutat pubilla de la sardana. Per això enmig de la plaça hi ha un monument commemoratiu. La sardana és la dansa nacional de Catalunya. Té un ritme i una melodia peculiars i la seva música és interpretada per una cobla.

CARRER DE SUBIRATS: situat a la zona de la urbanització de cal Mir. Abans de l'any 1979 era denominat *calle A*. Rep el nom del terme municipal de Subirats, al qual Sant Sadurn pertangué fins a l'any 1764 en què es produí la separació de la parròquia de Sant Sadurn de Subirats, nom amb el qual era coneguda des del segle XII.

T

CARRER DE TAMARIT: situat al centre de la vila, als entorns de la plaça Nova. Fou construït l'any 1863, juntament amb la plaça Nova. Sabem que li fou imposat aquest nom en honor a Francesc de Tamarit, segons un document de l'any 1863 en què textualment diu: «En la calle perpendicular al lado menor de la plaza [es refereix a la plaça Nova] o la que lleva la direcció hacia el Este, se ha proyectado nombrarle calle de Tamarit, el caudillo catalán que mandó la fuerte resistencia que hizo el pueblo cuando la ocupación de las tropas del Marqués de Vélez en tiempo de Felipe cuarto». Francesc de Tamarit (Barcelona, 1600-1653). Polític català, membre del Consell de Cent. Vinculat a Pau Claris. Acusat de no lliurar a la hisenda reial les rendes de la Generalitat, fou empresonat. Poc després es produí la rebel·lió general a Catalunya i Tamarit fou alliberat pel poble (1640) en una jornada que fou preludi del Corpus de Sang i del començament de la Guerra de Separació de Catalunya. Sempre ha conservat el mateix nom.

CARRER DE TARRAGONA: situat a la zona de l'eixample. És la província més meridional de Catalunya. La seva indústria principal és la petroquímica. També té una gran importància el port. Gran capital del temps dels romans, dels quals encara es conserven riquíssims vestigis. Cal destacar la seva catedral d'estil romànic-gòtic.

PASSATGE DE TEROL: situat a la zona de l'eixample. Província de la comunitat autònoma d'Aragó i capital de la província del mateix nom. La seva activitat econòmica es centra en l'agricultura, la ramaderia i les explotacions mineres de ferro.

PLAÇA DELS TIL·LERS: plaça interior, situada enmig d'una illa de cases, a la part est de la vila. *Til·ler*: planta arbòria de flors de color blanc groguenc i molt perfumades.

CARRER DEL TORRENT DE LES SOLANES: situat a la zona de la urbanització de les Casetes del Mir. S'anomena així perquè es troba ubicat a la banda del torrent que té aquest mateix nom.

CARRER DE TORRAS I BAGES: situat al centre de la vila, a la zona propera a l'església parroquial. Tot i que Josep Torras i Bages no fou cap personatge local, la nomenclatura s'adequa a la dels carrers pròxims a l'església, relacionats amb personatges religiosos. Josep Torras i Bages (les Cabanyes, 1846 - Vic, 1916). Eclesiàstic i escriptor. Fou bisbe de Vic i intervingué en la redacció de les Bases de Manresa. Les seves *Obres completes*, en què figuren escrits religiosos, estètics i polítics, d'investigació i de divulgació, pastorals, sermons, etc. han estat editades diverses vegades.

CARRER DE LA TRIOLA: situat a la zona de la urbanització de la Triola, situada en uns terrenys al nord-oest de l'actual nucli urbà, entre el camí de can Codorniu, el carrer de Gelida, el camí de can Ferrer i el cinturó de Ronda. *Triola*: derivat diminutiu de tria («trilla», «tancat fet amb fullam i brancatge de plantes enfiladisses sostingut per pals ficats a terra»). La seva construcció és recent. Aquests terrenys abans eren coneguts com *la vinya del Tano*, ja que eren propietat d'Antoni Ferran Sabater, de cal Tano.

CARRER DEL DR. TRUETA: situat a la zona de la Triola. Josep Trueta i Raspall (Barcelona, 1897-1977). Cirurgià, autor d'un procediment (mètode Trueta) per al tractament de les ferides de guerra. L'any 1939 es va exiliar a Gran Bretanya on va col·laborar amb els serveis de medicina militar durant la Segona Guerra Mundial. Va realitzar importants estudis sobre la fisiopatologia de la circulació renal. Membre de Consell Nacional de Catalunya a Londres i autor de *L'esperit de Catalunya*.

U

* **CARRER DE MOSSÈN ULLASTRE:** situat al centre de la vila, a la zona propera a l'església. Com molts dels carrers d'aquesta zona, pren el nom d'un personatge eclesiàstic. Jaume Ullastre fou mossèn de Sant Sadurn del juny de 1877 al novembre de 1885.

V

CARRER DE VALÈNCIA: situat a la zona de l'eixample. València, regió històrica que correspon a l'antic regne del mateix nom i que compta actualment amb tres províncies. Antigament era només una ciutat agrària famosa per les seves hortes, però en l'actualitat la part industrial és la més progressiva.

CARRER DEL VALLÈS: situat al sud, a la zona de les Cases Noves o urbanització Dr. Salvans. El Vallès és una comarca de la província de Barcelona eminentment industrial i aproximadament amb 500.000 habitants. Es troba dividida en dues subcomarques: el Vallès Occidental i el Vallès Oriental.

* **CARRER DE NARCÍS VIADER:** situat al centre de la vila. Construït l'any 1911, com a obertura entre els carrers de l'Hospital i de Sant Pere, cosa que significava una major cohesió en l'estructura de la vila, a partir de la importància adquirida pel carrer de la Diputació. El carrer va prendre el nom del propietari dels terrenys, Narcís Viader i Escayola, de la nissaga de la família Viader. Fou alcalde de la vila del 1927 al 1928, fill d'Antoni Viader i Janer, també alcalde de la vila, del 1895 al 1898.

CARRER DE VILAFRANCA: situat a la part oest de la vila. Carrer que pren aquest nom perquè comunica la vila amb la carretera de Vilafranca. Fou construït abans del 1887 i urbanitzat el 1915, com a via de comunicació amb la població de Vilafranca del Penedès. Durant l'època franquista se l'anomenà carrer del *General Solchaga*. Popularment i durant molts anys se'l va conèixer com el *carrer de la Mitja Gialta*, ja que només es trobava urbanitzat una banda.

CARRER DE VILARNAU: situat a l'est de la vila, paral·lel a la timba, al paratge conegut per Molí del Racó, a prop del riu Anoia, dalt d'un petit monticle on encara es poden veure les malmeses ruïnes del que un dia fou la quadra de Vilarnau. Grafia aglutinada de *vila Arnau*. *Arnau*: nom personal germànic que vol dir «àliga governant». També prenen aquest nom els habitatges Vilarnau, situats al nord de la vila, a l'altra banda del cinturó de Ronda.

PASSATGE DE VILARNAU: comunica el carrer del mateix nom amb el carrer de Santa Vedruna.

CARRER DE LA VINYA: situat a l'oest, a la zona de les casetes del Mir. *Vinya:* planta amb circells opositifolis, de fulles, o pàmpols, palmatilobulades i irregularment dentades, de flors petites, verdoses i de corol·la caduca, agrupades en panícules, i de fruits, els grams de raïm, en baia arrodonida, groguenca, rosada o d'un blau violat fosc, disposats en panícula.

X

CARRER DEL XAREL·LO: situat a l'oest, a la zona de les casetes del Mir. *Xarel·lo:* varietat autòctona de raïm, destinat principalment a la producció de cava.

CARRER DEL XIPRER: situat al conjunt dels habitatges Vilarnau. *Xiprer:* planta arbòria de color verd amb el tronc recte i les branques curtes. És la planta més comuna als cementiris.

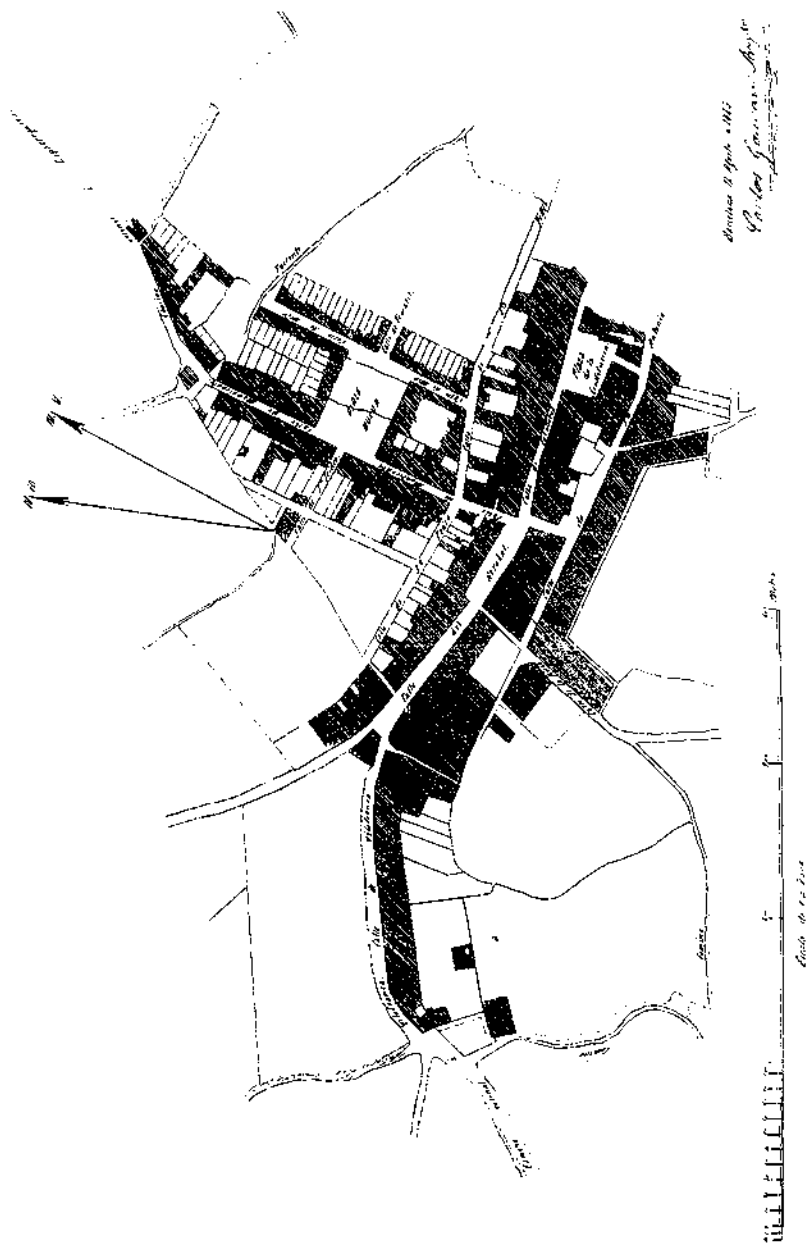
BREU HISTÒRIA DEL CREIXEMENT URBÀ DE SANT SADURNÍ D'ANOIA

Si profundim en la nostra història, cal aturar-nos en l'any 1764, en què el municipi de Sant Sadurní s'independitzà de la Universitat de Subirats.

Fins a la meitat del segle XVIII, la vila de Sant Sadurní d'Anoia es componia de dues fileres de cases a un costat i l'altre del carrer de Cavallers, amb dos portals, un al nord, el portal del cap d'avall de la vila, al costat del Pont Romà, i un a l'altre extrem del carrer de Cavallers, passant per la plaça de l'Om, actualment plaça de la Vila. També hi havia una filera de cases al carrer de les Àrpias, actualment carrer de Montserrat.

El creixement del municipi es produeix a partir de la perllongació del camí de Vilafranca, amb la formació del carrer del Raval (1740-1755), a la vegada que es desdoblava el carrer de Cavallers amb el traçat del carrer de Sant Antoni, construït entre els anys 1746-1756.

L'arribada del ferrocarril l'any 1865 comporta un gran desenvolupament per a la vila de Sant Sadurní d'Anoia. Així mateix, durant aquests

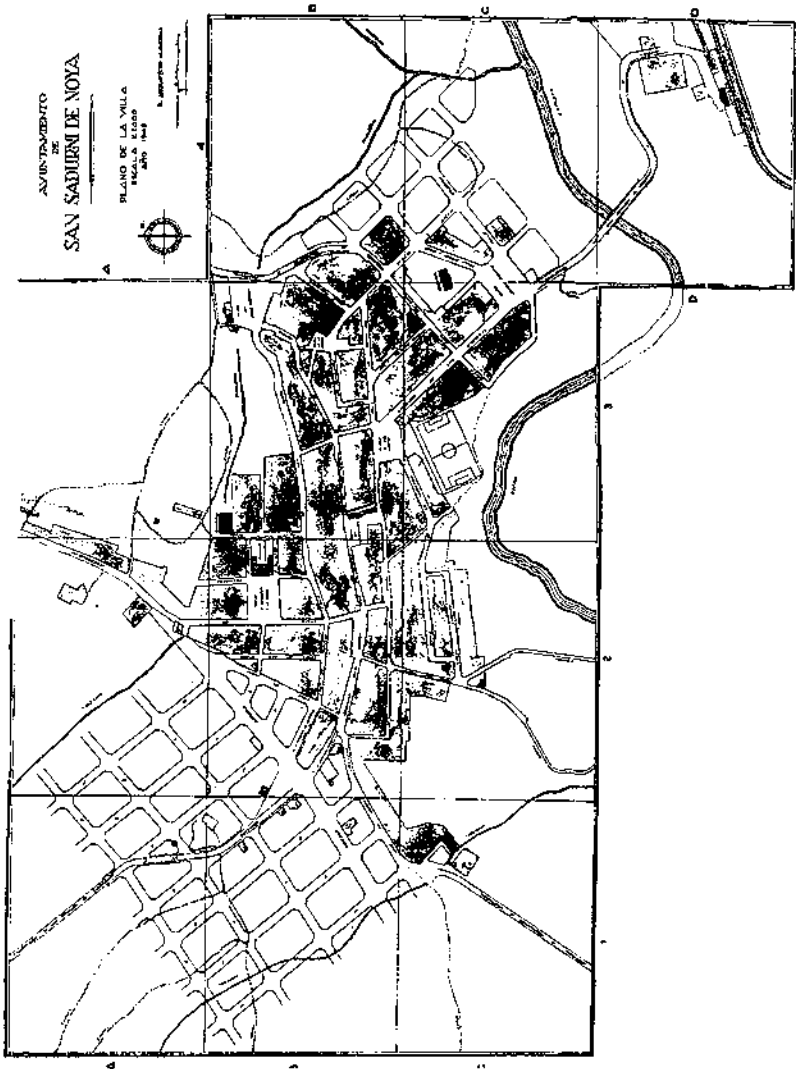

Plànol 1. Plànol de la construcció de la plaça Nova. Any 1863.

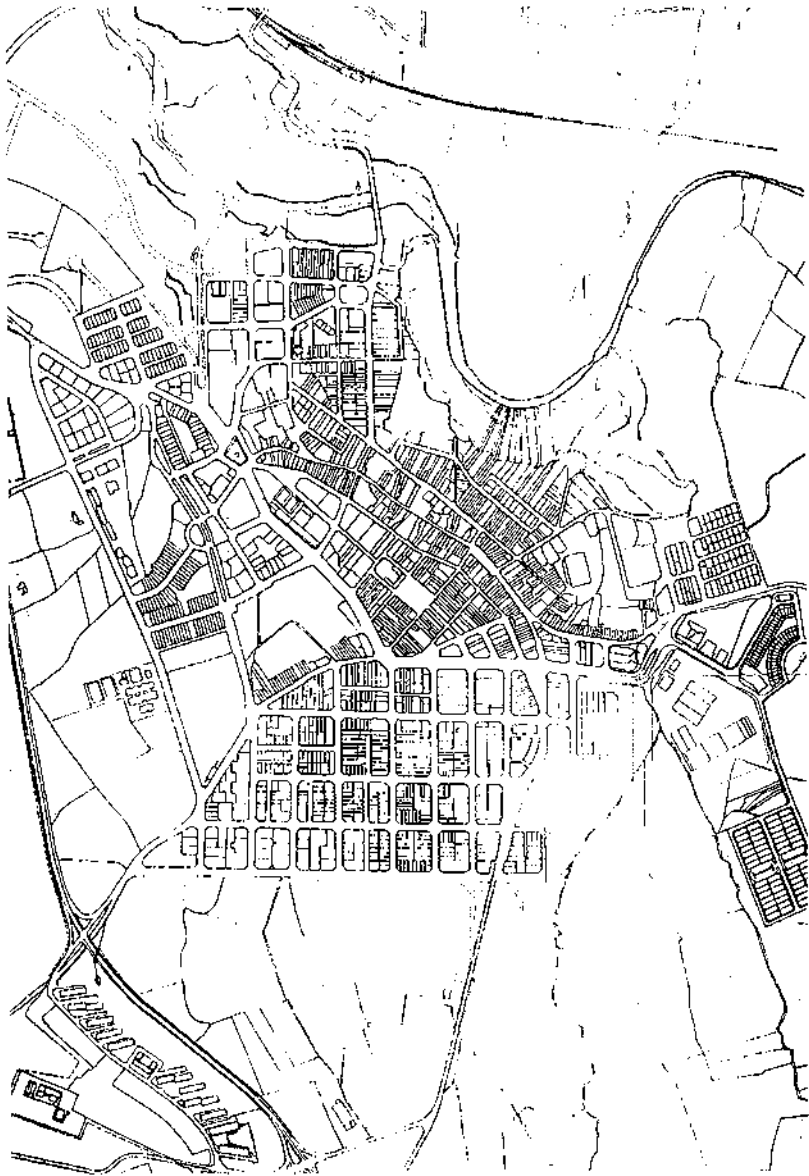

PLANO - CENABEITICO

Plànol 2. Any 1877.

Plànol 3. Any 1945.

Plànol 4. Any 1994..

anys, concretament el 1863, es produeix la urbanització de la plaça Nova, al costat del carrer de Montserrat (plànol núm. 1).

La imatge que constituïa el Sant Sadurní de principi del segle XIX, la podem apreciar en el plànol de 1877 (plànol 2): tres places —plaça de l'Església, plaça de la Constitució i plaça Nova— amb els carrers adjacents envoltats de vinyes de conreu.

Els anys 1889-1897 són els de la crisi provocada per l'arribada de la fil·loxera i les seves conseqüències, fet que no se supera fins als anys 1889-1900, amb una incipient recuperació a partir de la indústria del cava, que queda reflectida en la urbanització dels carrers de la Indústria i de Lavernó.

L'any 1945, i d'acord amb el plànol que s'adjunta (plànol núm. 3), podem apreciar el creixement de la zona de l'eixample amb una solució urbanística comparable a d'altres ciutats.

Durant els anys 60 es produeix el desenvolupament urbanístic de dues parts importants, la urbanització Dr. Salvans (coneguda com les Cases Noves) i la urbanització de Can Codorniu.

A finals dels anys 70 podem veure el procés de l'ocupació progressiva de l'eixample i l'adhesió de la urbanització de l'av. Sant Llorenç, com també la creació dels habitatges Vilarnau a conseqüència del creixement poblacional de Sant Sadurní d'Anoia.

Durant la dècada del 80 i el 90 (plànol núm. 4) s'observa una intensa transformació urbanística, a través de la qual Sant Sadurní es presenta com una ciutat projectada cap al futur i de la qual ens hem de sentir satisfets.

AGRAÏMENT

El nostre agraïment a tots aquells veïns de Sant Sadurní que amb la seva col·laboració ens han permès endinsar-nos en l'entranyable història dels nostres personatges locals.

BIBLIOGRAFIA

- AJUNTAMENT DE SANT SADURNÍ D'ANOIA. *100 anys d'història en 200 fotografies. Fires i Festes 1981.*
- AJUNTAMENT DE SANT SADURNÍ D'ANOIA. *Jaume Rosell i Roig. Antologia poètica.* 1990.
- AJUNTAMENT DE SANT SADURNÍ D'ANOIA. *Programes de Fires i Festes, de l'any 1930 al 1985.*
- CUBELES I BONET, Albert. *Urbanisme i arquitectura a Sant Sadurní d'Anoia (1865-1923).* Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia, 1991.
- FONT I ARELLANO, Antoni, i BUSQUETS I GRAU, Joan. *Memòria Pla General d'Ordenació Urbana.* 1981.
- LLORACH I SANTIS, Salvador. «Sant Sadurní d'Anoia abans de la seva fundació». *Miscel·lània Penedesenca*, 1981.
- QUEROL I ROVIRA, Carles. *Un segle de premsa, Sant Sadurní d'Anoia 1887-1987.* Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. 1987.
- JUANOLA I HERAS, Josep, i REBORDOSA I GIL, Pere. *Orquestra Els Escolans, tota una època.* Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. 1985.
- SALCEDA I CASTELLS, Josep. *Els carrers de la vila.* Ajuntament de Cambrils.
- BOSCH DE NOYA I CASANOVAS, Ramon. *Notes històriques sobre Sant Sadurní d'Anoia i Subirats.* Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. 1983.
- Gran Enciclopèdia Catalana* (volums 1-15). 1970.

FONTS CONSULTADES

Arxiu Històric Municipal